

Лекція 1 Світова система ризиків

1.1. Основні світові ризики

Минуле століття характеризується виникненням ризиків світового масштабу, яких ніколи раніше, не рахуючи ризиків стихійних лих, історія людства не знала. Виникли і продовжують проявляти себе у все зростаючих масштабах екологічні, космічні, військові, політичні, атомні, ядерні, ризики міжнародного тероризму, світових епідемій, великих техногенних аварій, ризики, пов'язані з міграцією людей, та багато інших.

Це нове явище, пов'язане з глобальними, загальними, всеосяжними загальнопланетарними ризиками, відбилося на страхуванні як системі економічних відносин, покликаних відшкодувати збитки при здійсненні різних ризиків. Тому, перш ніж характеризувати міжнародне страхування, виділимо і розглянемо ризики, що виявляються на міжнародному рівні, не применшуючи ролі і масштабу внутрішніх ризиків для кожної країни.

Національні страхові ринки, які, підтримуючи міжнародні зв'язки, обслуговували переважно потреби національної економіки і власних громадян, у нових умовах перетворилися в єдину систему. Причому, вирішальний крок був зроблений наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.

Система світових ризиків представлена на рис. 1.1. На ньому показані лише основні світові ризики, тому що важко

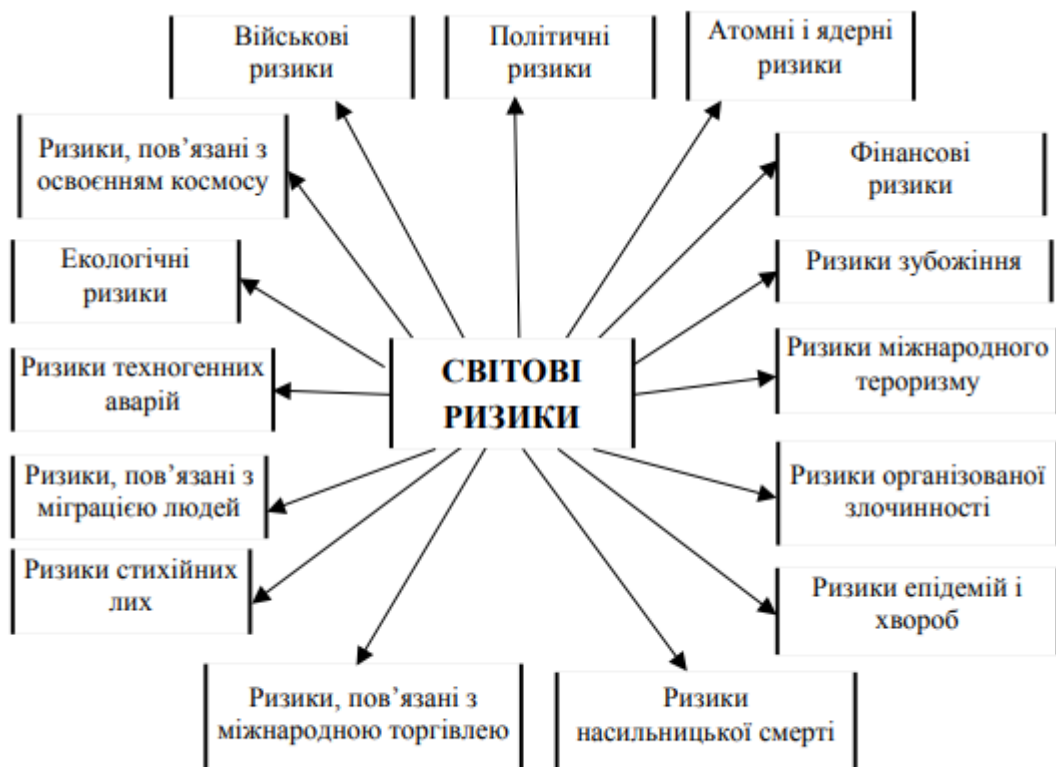

Рис. 1.1. Схема світових ризиків

охарактеризувати всесвітній масштаб цього глобального явища в обмежених рамках страхової тематики. Його осмислення світовим співтовариством і вивчення аналітиками тільки починає розвиватися.

Ризики світового характеру більшою або меншою мірою проявляються в будь-якій країні світу, незалежно від її географічного положення, міжнародних зв'язків, політичної системи, впливаючи, а в деяких випадках визначаючи її економічний і політичний розвиток. За останнє десятиліття деякі ризики, які вважалися характерними для слаборозвинутих країн, стали проявляти себе в країнах, які за всіма міжнародними рейтингами і показниками належать до найбільш благополучних.

Збільшення кількості природних катастроф у світі пов'язано з глобальними процесами у соціальній, природній і техногенній сферах, які зумовлюють розвиток небезпечних природних явищ і зниження захищеності населення. Тому система світових ризиків перебуває в безперервній динаміці як за масштабом, так і за прикладною сферою і постійно видозмінюється з таких причин:

1. Науково-технічний прогрес викликає нові, складні, невідомі ризики, досвід керування якими ще не напрацьований, до того ж накопичення його не встигає за стрімким зростанням ризиків.

2. Відбувається безперервне зростання населення Землі і промислового виробництва і пов'язана з ним урбанізація.

3. Спостерігається загальний процес криміналізації суспільства – починаючи від культурної сфери (романтизація ситуацій, пов'язаних з порушенням законів, проголошення героями кримінальних елементів) і закінчуючи статистикою карних злочинів.

4. Зростає тенденція до більш тісних міжнародних контактів, пов'язаних з розширенням загальної економічної бази, міграцією людей, масштабними міжнародними перевезеннями, що загострюють і підсилюють супутні їм ризики.

5. Виснажуються природні ресурси, що обумовлює гостру боротьбу за володіння ними і перерозподіл між країнами і народами.

6. Економіки країн перетворюються в усе більш складну структуру, організовану за мережним принципом, що охоплює величезні регіони Земної кулі, а найчастіше практично увесь світ. Вилучення будь-якого елемента цієї мережі спричинює непередбачені наслідки для всієї системи і легко виводить її зі стану рівноваги, породжуючи нові ризики

7. Для всіх країн з розвинутою економікою спільною проблемою є старіння населення, що загострює потребу людини у всіх видах захисту.

8. Щільність розміщення виробничих об'єктів, житла, культурних та історичних цінностей різко підвищує

9. Наростає протистояння релігії, культур, моральних цінностей, розвинутих країн і країн, що розвиваються, породжуючи прагнення до національної незалежності і, як наслідок, військове протистояння.

1.2. Контроль за світовими ризиками

Контроль за ризиками спрямований на ризикову ситуацію і є діяльністю по скороченню її імовірності і величини можливого збитку від неї. На світовому рівні виділяються правовий і військовий способи керування ризиками.

Військовий, спрямований на окремі ризики, привносить ще більше нових і навряд чи може розглядатися як дієвий. Хоча події останніх років свідчать про широке застосування саме цього методу.

Контроль за світовими ризиками передючає створення правової бази, що регулює взаємовідносини держав у сфері загальних небезпек.

Враховуючи важливість проблеми, ООН проголосила 90-і роки ХХ ст. Міжнародним десятиліттям зменшення наслідків стихійних лих. За ці роки була розроблена нова стратегія боротьби з природними катастрофами, в основу якої були покладені принципи прогнозування і попередження катастроф замість принципу ліквідації їх наслідків.

У рамках боротьби з *екологічними ризиками* світ зробив великі кроки. Світове співтовариство вживає дієвих заходів для захисту навколишнього середовища. Це, наприклад, Женевські конвенції "Про запобігання забрудненню моря нафтою й іншими речовинами", "Про охорону живих ресурсів відкритого мо-

ря". Не зважаючи на те, що між конференціями ООН у Стокгольмі (1972 р.) і в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) на охорону навколишнього середовища було витрачено 1,2 трлн. дол., екологічна обстановка на Землі погіршується. Підтвердженням цього є безпрецедентна швидкість зменшення біологічних видів на Землі. На сьогодні до Червоної книги занесено 24% ссавців (1130 видів) і 12% (1183 види) риб, що живуть на Землі.

1.3. Фінансування світових ризиків

Основний спосіб *фінансування ризику* – передача його особам, діяльність яких полягає в прийнятті чужих ризиків шляхом формування спеціальних матеріальних фондів для виплати страхових відшкодувань. Це страхування. Однак у ХХ ст. воно набуло нового характеру. Страхування не усуває причини нещастя, але воно матеріально підтримує потерпілих шляхом солідарного покриття збитку. Це найдавніший метод. За багато тисячоліть світ не знайшов нічого більш дієвого. Основні функції всіх цивілізованих держав (охорона здоров'я, пенсійне забезпечення, підтримка громадян у надзвичайних ситуаціях та ін.) вирішуються за допомогою страхування.

На рис. 1.1 можна бачити, які ризики покриваються сучасними видами страхування. З упевненістю можна сказати: практично всі. Стихійні лиха, нещасні випадки з людьми – ці традиційні страхові ризики в нових умовах тільки адаптуються до реалій. Виняток складають хіба що військові і політичні ризики, однак з деякими застереженнями і їх уже торкається сучасне страхування. З'явилися друковані праці, присвячені страхуванню цих ризиків, багато страхових компаній уже рекламують страхування цих ризиків.

Ризики тероризму після вересневих подій у Нью-Йорку спочатку помітно здали свої позиції, тому що багато страхових компаній, побачивши колосальні страхові виплати, значно обмежили умови їх страхування, але надалі у зв'язку із попитом ці ризики стали включати до переліку страхових практично всі великі страхові компанії світу.

Щоб підкреслити розмах міжнародних страхових відносин, зупинимося на декількох міжнародних системах страхування:

- перестрахованні,
- системі “Асістанс”,
- системі “Зелена карта”,
- морському,
- спеціальних видах (страхування експортно-імпортних інвестиційних ризиків, екологічних ризиків).

Особливе місце в перестрахованні посідають перестраховальні пули, тобто угоди страхових компаній про спільні дії. Створення пулів – знов-таки досягнення ХХ ст., тому що через їх механізм доцільним є страхування ризиків з потенційною катастрофічною небезпекою. Об'єднання в пули зустрічаються також по страхуванню унікальних ризиків: скакових коней, фільмів, коштовностей. Світ живе не тільки трагедіями! Пули часто створюються саме в міжнародних цілях. Так, у 1968 році був організований Арабський авіаційний пул, у 1973 – Арабський морський пул по страхуванню суден, у 1980 – знову Арабський пул по військових ризиках. Така географічна зосередженість ще десятиліття назад свідчила, мабуть, про особливі обставини, що обумовлюють замкнутість перестраховального простору. Цей феномен слід би спеціально вивчити.

Активними темпами йде злиття й укрупнення перестраховальних компаній. При цьому обсяг премій від перестраховування неухильно зростає. Провідними країнами за рівнем розвитку перестраховування є США, далі Великобританія, Німеччина, Швейцарія, Франція, Японія.

Але глобалізація в страхуванні здійснюється не тільки через перестраховування. Наприкінці ХХ ст. виникли нові види страхування, що охоплюють значну частину Земної кулі. Серед них особливо виділяються системи “Асістанс”, “Зелена карта” і морське страхування.

Виникнення системи “*Асістанс*” викликало безпрецедентне явище: міжнародні поїздки у винятково широких масштабах. Це туристи, громадяни, що виїхали по гостьовій візі, у відрядження, для роботи по контракту. Не говорячи вже про репатріантів і біженців. Таких людей – мільйони. Відповідно, зросла і кількість ризиків, що їх супроводжують.

Світ зіштовхнувся з небаченими проблемами: хто має лікувати цих людей при раптовому захворюванні, врегулювати конфлікти з адміністрацією? Що робити з дітьми, якщо особи, які їх супроводжували, раптово занедужали або померли? Що робити з тілом померлого? Що робити з автомобілем іноземця, який захворів? Як допомогти туристу, що втратив документи або відстав від потяга? Що робити, якщо прибулого іноземця не зустріли і він не знає, куди відправлятися далі? Саме головне: хто цим повинен займатися і хто це має оплачувати? Цей перелік проблем далеко не повний.

Характерно, що людей цікавить не стільки грошова допомога, скільки конкретна послуга. Адже іноземці часто не знають мови, звичаїв, сфери обслуговування, та й на багато чого просто не мають прав, а практика показала, що посольства не в змозі кардинально вирішувати ці питання. Вирішення проблеми знов-таки було знайдено через солідарне покриття ризиків, але вже шляхом розробки нової галузі світових послуг – “Асістанс”. Здійснюють його компанії особливого типу, які поєднують страхові і сервісні функції, або звичайні, які працюють за договором з компаніями-асістантами. Останні є, по суті, ТНК, що мають розгалужену світову мережу представництв. Широко відомі GESA, CORIS, Mercur Assistance, Assist-card та ін.

Система “**Зелена карта**” викликана до життя подібним явищем. Одночасно за кордоном не просто знаходяться мільйони громадян. Багато з них сидить за кермом автомобіля. Особливо гостро це питання стоїть в Європі.

Становище ускладнилося тим, що до кінця ХХ ст. практично у всіх розвинутих країнах світу страхування відповідальності власників автотранспортних засобів (за шкоду, нанесену життю, здоров'ю або майну третіх осіб) стало обов'язковим. Виникла парадоксальна ситуація: якщо збиток у дорожньо-транспортній пригоді (ДТП) заподіяв громадянин своєї країни, його оплачувала страхова компанія. Виплата ж збитку, заподіяного іноземцем, була під сумнівом, і до введення “Зеленої карти” потерпілі знаходилися в нерівних умовах

залежно від того, громадянином якої країни був винуватець ДТП. Нині як поліси “Асістанс”, так і Зелені карти в більшості випадків включаються до переліку обов’язкових документів, необхідних для в’їзду в іншу країну.

Морське страхування було викликане ще одним всепланетарним явищем – широкомасштабним розвитком світової торгівлі. У кінці XIX ст. з’явилася потреба уніфікації правил міжнародних перевезень, яка була проведена в двох напрямках: створення єдиної системи тлумачення торгових термінів (Інко-термс) і розробки єдиної системи страхових ризиків (“Застереження інституту лондонських страховиків по вантажах”).

Основні вантажоперевезення у світі здійснюються морем – понад 80%. Тому при необхідності їх правового забезпечення найбільш прийнятним виявилось морське право. Страхування ризиків, пов’язаних з міжнародними перевезеннями, яке здійснюється в рамках міжнародного морського права, отримало назву морського страхування

Світові експортно-імпортні інвестиційні ризики можна поділити на дві принципово різні категорії: політичні і комерційні. Страхування політичних ризиків не може здійснюватися в країні, яка отримує інвестиції, і здійснюється в країні-“донорі”. Забезпечення гарантій інвесторів від комерційних ризиків може здійснюватися шляхом страхування інвестиційних проектів, об’єктами якого може бути відповідальність перед третіми особами, гарантії і поручительства, будівельно-монтажні ризики.

Вивіз капіталу здійснюється у формі експорту позичкового або підприємницького капіталу. Світовий ринок позичкових капіталів набрав наприкінці XX ст. приголомшуючих темпів розвитку. Ризики, пов’язані з міжнародними кредитами, надзвичайно масштабні. Природно, на світових ринках страхуються не всі з них і за дуже велику страхову премію. Хоча до ціни товару приєдналася вартість страхування, доходи від можливого розширення торгових операцій завдяки полегшеним умовам страхування кредиту стали значно перевищувати витрати.

Екологічне страхування також набирає темпів. Труднощі полягають у майже повній відсутності правової бази. При цьому виду страхування важливо, по-перше, правильно розрахувати розмір збитку, по-друге, визначити одержувача страхового відшкодування. У світовому масштабі, як не дивно, ці питання вирішуються легко. Збиток має бути виплачений країні, якій він заподіяний, вона ж сама і визначає його розмір. Справа в тому, хто може його оплатити.